

II. Зайнятість і безробіття

*Ми добре знаємо собі ціну.
Вона завжди вище нашої зарплати.
(Данило Рудий)*

*Людина, що хоче працювати, але не може
знайти роботу, можливо є найсумнішим
виявом нерівності в суспільстві.
(Томас Карлейль)*

1. Ринок праці та безробіття.
2. Причини безробіття.
3. Види безробіття. Природний рівень зайнятості. Закон Оукена.
4. Економічні та соціальні витрати безробіття.
5. Сучасні тенденції зайнятості. Безробіття в перехідній економіці. Державне регулювання зайнятості.

Література

1. Макконнелл К., Брю С. Экономикс. – Т. 1. – Гл.10.
2. Фишер С., Дорнбуш Р., Шмалензи Р. Экономика. – Гл. 31.
3. Семюелсон П., Нордгауз В. Макроекономіка. – К., 1995. – Розд. 13 А.
4. Мэнкью Н.Г. Макроекономіка. – М., 1994. – Гл. 8 (8.1).
5. Манків Г.Н. Макроекономіка. – К., 2000. – Розд. 6.
6. Дорнбуш Р., Фишер С. Макроекономіка. – М., 1997. – Гл. 15.1.
7. Базилевич В.Д., Баластрик Л.О. Макроекономіка: Опорний конспект лекцій. – К., 1997. – Тема 6.
8. Савченко А.Г., Пухтаєвич Г.О., Тітьонко О.М. Макроекономіка. – К., 1999. – Гл. 3.2.
9. Макроекономіка / Под ред. Е.Б. Яковлевой. – СПб., 1997. – Гл. 10 (10.1-10.3).
10. Радіонова І.Ф. Макроекономіка та економічна політика. – К., 1996. – Розд. 2.1.
11. Курс экономической теории: Учебное пособие / Под ред. М.Н. Чепурина, Е.А. Киселевой. – Киров, 1995. – Гл. 14; 4-е изд. – Киров, 2000. – Гл. 19, § 3.
12. Сакс Дж., Ларрен Ф. Макроекономіка. Глобальный подход. – М., 1996. – Гл. 16.3, 16.4, 16.5.
13. Меньшиков С.М. Новая экономика. Основы экономических знаний: Учебное пособие. – М., 1999. – Гл. 9.3.
14. Хейне П. Экономический образ мышления. – М., 1991. – Гл. 15.
15. Schiller В. The Macroeconomy Today. Fourth Edition. – New York, 1989. – Chapter 5.

Тема передбачає наявність певних знань з мікроекономіки (розділ "Ринок праці"). В подальшому набуті знання стануть в нагоді при вивченні дисципліни "Економіка праці". Слід взяти до уваги існування в економічній літературі різних підходів до визначення деяких понять. Так, поняття "безробіття", "зайнятість", "трудові ресурси", "працевдатні", "економічно активне населення" та інші переосмислюються в Україні по мірі переходу до ринкової економіки, але досі можливі певні розбіжності із визначенням подібних категорій міжнародними організаціями (див. Петюх В.М. Ринок праці. – К., 1999. – С. 25-30).

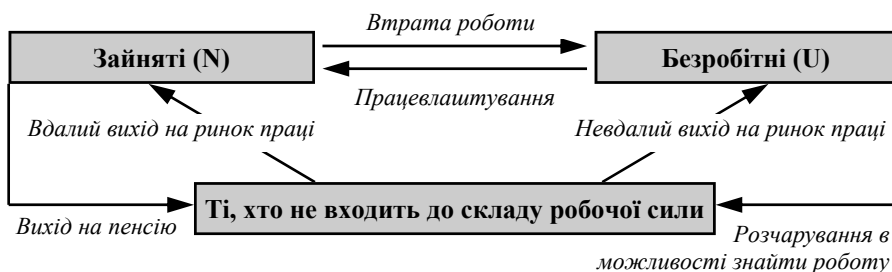
1. Ринок праці та безробіття

Безробіття – дуже важлива макроекономічна проблема. Для більшості людей втрата роботи означає падіння доходів, життєвого рівня й несе додатково серйозні психологічні проблеми.

Під зайнятістю розуміється діяльність працездатного населення країни, що сприяє зростанню національного доходу. Працездатними в Україні вважаються чоловіки 16-59 років та жінки віком 16-54 років, а також особи старшого віку та підлітки, які працюють в народному господарстві. Безробіття – це відсутність можливості для робітників, що здатні й бажають працювати, мати місце роботи, яке дає право на отримання доходу. Офіційно безробітними визнаються лише ті незайняті, що не тільки можуть працювати, але й активно шукають роботу. Існує багато проблем щодо статистики безробіття:

- Особи, що втратили надію на працю. Як враховувати тих, хто не реєструється на біржах праці?
- Часткова інформація. Як враховувати часткову зайнятість? Ті, хто примусово знаходяться у відпустках з ініціативи адміністрації, вважаються зайнятими.
- Неправдива інформація. Як перевіряти тих, хто отримує виплати по безробіттю, й задіяний в тіньовій економіці?

Таким чином, суспільство можна умовно поділити на зайнятих, безробітних, а також тих, хто не входить до складу робочої сили:

Якщо від кількості населення відняти:

- кількість осіб, молодших за 16 років,
- кількість осіб, що вибули зі складу робочої сили (назавжди – пенсіонери або тимчасово – студенти),

$$\text{Рівень безробіття} = \frac{\text{Безробітні}}{\text{Робоча сила}} \cdot 100\%$$

або

$$\text{Рівень безробіття} = \frac{\text{Безробітні}}{\text{Зайняті} + \text{безробітні}} \cdot 100\%$$

то решта представлятиме робочу силу. Робочу силу складають зайняті й безробітні.

$$\text{Рівень безробіття} = \frac{\text{Безробітні}}{\text{Працездатн і – добровільн о не зайняте населення}} \cdot 100\%$$

українських підручниках можна зустріти і таке визначення:

В українській статистиці рівень безробіття розраховується як відношення кількості безробітних, зареєстрованих у державній службі зайнятості на кінець року, до кількості всього працездатного населення у працездатному віці.

2. Причини безробіття

В економічній науці існують різні підходи щодо причин безробіття. Всі вони викликають інтерес, оскільки можуть бути вжиті для пояснення окремих випадків (навіть теорія Мальтуса).

Тривалий час західна наука вважала безробіття добровільним, оскільки робітники просто відмовляються працювати за меншу зарплатню. Марксистська політична економія, починаючи з "Капіталу", підкреслювала вимушений характер безробіття.

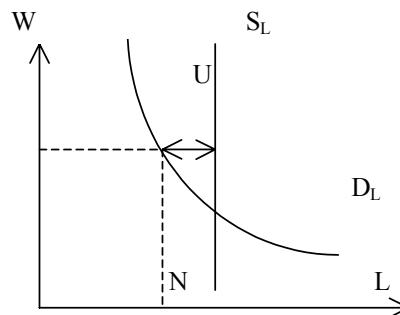
У західній економічній науці першим визнав вимушений характер безробіття Дж. Кейнс. Рівень зайнятості розглядався ним як функція ефективного попиту:

$$N = f(AD) = f(W).$$

Сучасна економічна теорія називає дві загальні групи причин:

1. Необхідність певного часу для встановлення відповідності між структурою робочої сили та вільними робочими місцями.
2. Негнучкість заробітної платні, тобто її неспроможність до гнучких змін. Існує три пояснення цього факту:
 - встановлення державою мінімальної зарплатні;
 - монопольна влада профспілок;
 - застосування теорії ефективно зарплатні.

Всі вони призводять до встановлення зарплатні на рівень, що перевищує рівноважний.

3. Види безробіття. Природний рівень зайнятості.
Закон Оукена

Найчастіше виділяють три види безробіття.

- Фрикційне – пов'язане з пошуком або очікуванням роботи за тим самим фахом – явище тимчасове й взагалі неминуче через мінливість ринкової економіки.
- Структурне – пов'язане зі зміною структури попиту на робочу силу, коли одні професії відмирають, а інші з'являються. Цей вид безробіття більш тривалий, бо потребує перекваліфікації.
- Циклічне – пов'язане з падінням виробництва в ході економічного циклу.

Можна казати й про сезонне безробіття, що пов'язане з сезонним характером діяльності в певних галузях. В перехідних економіках кажуть про конверсійне безробіття.

Оскільки перші два з наведених видів безробіття є неминучими, західна економічна наука каже про так званий природний рівень безробіття (наявність лише фрикційного й структурного безробіття). Це безробіття відповідає доцільному рівню зайнятості, потенційно можливого ВВП, воно зберігається навіть за умов досягнення оптимальної макроекономічної рівноваги). Цей рівень безробіття має назву NRU (natural rate of unemployment). Або його ще називають NAIRU (норма безробіття за умов стабільної інфляції, non-accelerating-inflation rate of unemployment), підкреслюючи встановлення рівноваги між інфляцією та зайнятістю. Гіпотеза природного рівня безробіття була вперше запропонована М. Фрідменом в 1968 р. і незалежно від нього розроблена Е. Фелпсом. Звісно, що цей рівень відрізняється за часом і за країнами. В 90-ті роки під природним рівнем, за умов якого кажуть про повну зайнятість, розуміли в США 6%, у Франції та Німеччині – 5%, в Японії – 2%.

Якщо фактичний рівень безробіття перевищує природний, країна зазнає економічних втрат (у вигляді продукції, що не випущена). Оцінити втрати економіки дозволяє закон Оукена. За цим законом, якщо фактичний рівень безробіття перевищує природний на 1%, то реальний ВВП відстає від потенційно можливого на 2,5%. Цей закон був виведений А. Оукеном для американської економіки, але для інших країн також властива кореляція між обсягом ВВП і фактичним рівнем безробіття.

4. Економічні та соціальні витрати безробіття

Безробіття є доволі складною, різноплановою проблемою. Економічні втрати від безробіття фактично висвітлені в попередньому питанні. На макrorівні – це випуск продукції, менший за потенційно можливий. На мікрорівні – позбавлення людини можливості брати участь у виробничому процесі.

Але крім економічних втрат, безробіття несе з собою великі соціальні втрати. Надмірне безробіття сприяє зростанню злочинності, суїцидів, підвищенню рівня захворювань. Деякі вважають, що ці наслідки для суспільства значно серйозніші, ніж продукція, що не випущена через наявність безробіття.

Німецькі вчені математично визначили, до чого призведе зростання рівня безробіття на 1% – до якої кількості самогубств, вбивств, смертей, тяжких

захворювань (див. Schiller В. The Macroeconomy Today). Таким чином, політика зайнятості завжди лишається в центрі уваги політичної боротьби, дискусій економічних шкіл.

5. Сучасні тенденції зайнятості. Безробіття в перехідній економіці. Державне регулювання зайнятості

В ХХ ст. домінувала тенденція зростання рівня безробіття. Це пов'язане, в першу чергу, з демографічними й соціальними процесами (зростанням населення, зростанням питомої ваги працюючих жінок), а також технічною революцією, оскільки введення нових технологій сприяє вивільненню робочої сили. Тому в багатьох країнах безробіття носить масовий і сталий характер.

В цілому на планеті безробітними є близько 30% потенційно працездатних. Події 80-90 років в Центральній і Східній Європі сприяли подальшому погіршенню ситуації. Важливу проблему представляє безробіття в перехідній економіці. В її умовах громадяни змушені шукати певні форми "самозайнятості".

Безробіття в умовах перехідної економіки має значну специфіку. Незважаючи на глибоку кризу, масове безробіття не можна віднести до циклічного, оскільки ця криза не є фазою економічного циклу, що з часом змінюється погравленням і підйомом. Безробіття в цьому випадку народжене глибокою трансформаційною економічною кризою, тож має, в першу чергу, структурний характер.

В країнах з розвинутою ринковою економікою існують спеціальні системи страхування з безробіття, чітко встановлені правила закриття підприємств і звільнення робітників. Існують і інші форми регулювання зайнятості. Так, все більшого значення набувають підготовка й перепідготовка кадрів, організація необхідних суспільних робіт, регулювання тривалості трудової діяльності, робочого тижня й робочого дня.

Основні категорії

Питання для самоконтролю

1. Наведіть три пояснення, чому рівень реальної заробітної платні може лишатися вище рівня, який відповідає рівновазі попиту і пропозиції на ринку праці.
2. Наведіть три можливі способи стати безробітним.
3. Чим економісти пояснюють підвищення рівня безробіття, яке спостерігається в розвинутих країнах протягом останніх 40 років?
4. Який вид безробіття в деяких випадках є "бажаним" і чому? Чи можна сказати, що безробіття потрібне?
5. Як на Вашу думку, наявність безробіття покращує чи погіршує економічне положення країни? Як можна пояснити існування незаповнених вакансій за умов високого рівня безробіття?

6. Що таке природний рівень безробіття? Чому він так називається? Які чинники

Зайнятість	Employment
Безробіття	Unemployment
Рівень безробіття	Unemployment rate
Фрикційне безробіття	Frictional unemployment
Структурне безробіття	Structural unemployment
Циклічне безробіття	Cyclical unemployment
Сезонне безробіття	Seasonal unemployment
Приховане безробіття	Hidden unemployment
Змушене безробіття	Involuntary unemployment
Теорія стимулюючої заробітної платні	Efficiency-wage theory
Природний рівень безробіття	Natural rate of unemployment, NRU Non-accelerating-inflation rate of unemployment, NAIRU
Повна зайнятість	Full employment
Закон Оукена	Okun's law

його визначають?

7. Сформулюйте закон Оукена. Складіть відповідне математичне рівняння. Чи є закон універсальним?
8. Чи може фактичний ВВП перевищити потенційний ВВП?
9. Вітчизняне підприємство збанкрутувало внаслідок конкуренції з іноземним виробником, який реалізує продукцію за нижчими цінами. До якого виду можна віднести безробіття, яке виникло внаслідок цього?
10. Чому виникає проблема безробіття в перехідній економіці? В Україні середини 90-х років зберігався відносно невисокий рівень безробіття, незважаючи на майже 50-відсоткове падіння виробництва. У чому полягає макроекономічне значення так званої "самозайнятості населення"? Чому в українській економіці отримали поширення не відкриті, а приховані (латентні) форми безробіття?
11. Як Ви вважаєте, безробіття в Україні сьогодні вище чи нижче від природного рівня? Які є аргументи для того, щоб підвищувати нинішній рівень безробіття?

Задачі

1. В таблиці наведені дані про трудові ресурси та зайнятість.

Розрахуйте чисельність безробітних і рівень безробіття в 1995 і 2000 рр. Як можна пояснити одночасне зростання зайнятості й безробіття? Чи можна сказати, що в 2000 р. існувала повна зайнятість?

2. Чисельність працюючих – 74 млн. осіб, чисельність безробітних – 6 млн. осіб. Розрахуйте рівень безробіття. Згодом з 74 млн. осіб, які мали роботу, були звільнені 2 млн. Із офіційно зареєстрованих безробітних 1 млн. втратив надію знайти роботу й припинив пошуки. Визначте, яка тепер чисельність зайнятих, безробітних, рівень безробіття.

3. Сукупний попит і сукупна пропозиція характеризуються такими даними:

Показники	Роки	
	1995	2000
Робоча сила, тис. осіб	95284	106217
Зайняті, тис. осіб	89156	98372
Безробітні, тис. осіб		
Рівень безробіття, (%)		

- Намалюйте графіки сукупного попиту і сукупної пропозиції. Яким буде рівноважний рівень цін і рівноважний реальний обсяг національного виробництва?
- Чи співпадає рівноважний реальний обсяг виробництва з потенційним? Визначте рівень безробіття в країні.

4. Сукупний попит і сукупна пропозиція характеризуються такими даними:

- Намалюйте графіки сукупного попиту і сукупної пропозиції. Визначте рівноважний рівень цін і рівноважний реальний обсяг національного виробництва.
- Рівноважний обсяг виробництва був створений в умовах спаду виробництва. Циклічне безробіття склало 12%. Яким був би обсяг національного виробництва, якби безробіття не перевищувало б природного рівня?

Реальний обсяг національного виробництва, на який є попит	Рівень цін	Реальний обсяг національного виробництва, що призначений для продажу
100	300	400
200	250	400
300	200	300
400	150	200
400	100	100

5. Знайдіть фактичний ВВП, якщо робоча сила складає 20 млн. осіб, кількість працюючих – 18 млн. осіб, природний рівень безробіття 6%, а ВВП за умов повної зайнятості становить 100 млрд. крон.

6. В 1998 р. фактичний рівень безробіття склав 9%, фактичний обсяг ВВП – 1510 млрд. динарів. Визначте потенційно можливий ВВП, якщо природний рівень безробіття дорівнює 6%.

7. В 1999 р. в країні були такі показники безробіття: фрикційне – 3%, структурне

Реальний обсяг національного виробництва, на який є попит	Рівень цін	Реальний обсяг національного виробництва, що призначений для продажу
250	300	450
300	250	400
350	200	350
400	150	300
450	100	250

– 3%, циклічне – 10%. ВВП в 1999 р. склав 890 млрд. марок. Який був би ВВП, якщо б безробіття не перевищило природного рівня?

8. Природний рівень безробіття – 5%, фактичний рівень – 11%. Якщо обсяг ВВП склав в цих умовах 450 млрд. тугриків, який обсяг ВВП був загублений внаслідок надмірного безробіття?

9. Потенційний ВВП склав 400 млн. гульденів, реальний ВВП – 410 млн. Природний рівень безробіття дорівнює 6%. Який в цих умовах фактичний рівень безробіття?

10. Фактичний рівень безробіття склав 10%. Відомо, що потенційно можливий ВВП – 1200 млн. ріалів, але фактичний ВВП відстає від нього на 120 млн. Чому в цих умовах дорівнює природний рівень безробіття?

11. В таблиці наведені дані про потенційний та фактичний ВВП:

Якщо в I році рівень безробіття становив 6%, то яким він був у II, III роках?

12. Робоча сила в країні складає 100 млн. осіб. Стан ринку праці описується такими рівняннями:

$$N_D = 140 - 6 W;$$

$$N_S = -10 + 9 W.$$

В силу певних причин, попит на працю змінився, внаслідок чого функція попиту на працю набула вигляду

$$N_D = 110 - 6 W.$$

Зобразити ситуацію на ринку праці графічно.

а) Використовуючи графік, визначте рівноважний рівень реальної заробітної платні, зайнятість, добровільне безробіття й вимушене безробіття до зміни попиту на працю.

Рік	Потенційний ВВП	Фактичний ВВП
I	1200	1200
II	1600	1350
III	1800	1500

- б) Визначте ті ж параметри після зміни попиту на працю у випадку, якщо:
- спостерігається абсолютна еластичність зарплатні;
 - має місце нееластичність зарплатні до зниження.
- в) До якого рівня повинна впасти заробітна платня, щоб після зниження попиту на працю кількість зайнятих не змінилася?
- г) Яка причина могла призвести до такої зміни функції попиту на працю?

Макроекономіка в дзеркалі української статистики

1. Проаналізуйте динаміку і структуру зайнятості, рівень безробіття в Україні за наведеними даними таблиць.

Кількість населення, зайнятого у всіх сферах економічної діяльності (млн.)

Зарєстроване безробіття

Динаміка зайнятості в галузях промисловості

2. Прокоментуйте структуру робочої сили і зайнятості в різних країнах світу (на початок 90-х рр.) за таблицею.

Газетні публікації крізь призму макроекономіки

(Вересень 1999 р.) "Перед Францією постала серйозна проблема. Нема кому складати програми для комп'ютерів. Нема кому працювати у верстатів. Нема кому водити важкі вантажівки. Нема кому збирати фрукти й овочі. Економіці країни не вистачає сотень тисяч робочих рук.

Хай вибачать мені переконані адепти марксистської політекономії капіталізму. Звісно, у Франції є безробітні. Причому їх більше, ніж в інших країнах ЄС, 11,2%

Сфера економічної діяльності	1990	1995	1998	1999	2000	
					млн.	%
Всього зайнято	25,4	23,7	22,3	21,8	21,6	100
У галузях економіки	25,4	22,0	19,4	18,8	18,4	85,2
Промисловість	7,8	5,8	4,7	4,4	4,3	19,9
Сільське і лісове господарство	5,0	5,3	5,0	4,9	4,7	21,8
Будівництво	2,4	1,5	1,1	1,0	0,9	4,2
Транспорт і зв'язок	1,8	1,5	1,3	1,2	1,2	5,6
Торгівля, громадське харчування, матеріально-технічне постачання	1,9	1,6	1,5	1,5	1,5	6,9
Житлово-комунальне господарство	1,0	0,8	0,8	0,8	0,8	3,7

Сфера економічної діяльності	1990	1995	1998	1999	2000	
					млн.	%
Охорона здоров'я, фізкультура і соціальне забезпечення	1,5	1,5	1,4	1,4	1,4	6,5
Освіта, культура, мистецтво, наука	3,0	2,6	2,2	2,2	2,2	10,2
Фінансування, кредитування і страхування	0,1	0,2	0,2	0,2	0,2	0,9
Апарат органів державного і господарського управління	0,4	0,7	0,8	0,8	0,8	3,7
Інші галузі	0,5	0,5	0,4	0,4	0,4	1,8
В інших сферах економічної діяльності	0,0	1,7	2,9	3,0	3,2	14,8

економічно активного населення оббивають пороги служби зайнятості. Але число

	1996	1999	2000	2001
Кількість зареєстрованих безробітних на початок року (тис.)	126,9	1003,2	1174,5	1155,2
Рівень зареєстрованого безробіття на початок року (%)	0,5	3,7	4,3	4,2

	1995	1998	1999	2000
Кількість постійного населення на початок року, млн.	51,5	50,2	49,9	49,5
Кількість зайнятих в усіх сферах економічної діяльності, млн.	23,7	22,3	21,8	21,6
Кількість зареєстрованих безробітних (на кінець року), тис.	126,9	1003,2	1174,5	1155,2
У тому числі жінок	92,2	620,4	729,6	730,4
Рівень зареєстрованого безробіття, %	2,3	3,7	4,3	4,2

цих людей в останні роки швидко скорочується. Хоча в цілому ряді галузей

Показники	Од. виміру	Роки					
		1990	1995	1996	1997	1998	1999
Всього зайнято в галузях економіки	млн.	25,4	22,0	20,9	19,8	19,4	18,8
	%	100	86,6	82,3	78,0	76,4	74
У тому числі:							
Промисловість	млн.	7,8	5,8	5,3	4,9	4,7	4,4
	%	100	74,4	68,8	62,8	60,3	56,4
Торгівля, громадське харчування, матеріально-технічне постачання	млн.	1,9	1,6	1,5	1,5	1,5	1,5
	%	100	84,2	78,9	78,9	78,9	78,9
Житлово-комунальне господарство	млн.	1,0	0,8	0,8	0,8	0,8	0,8
	%	100	80,0	80,0	80,0	80,0	80,0
Чисельність зареєстрованих безробітних	тис.			126,9	351,1	637,1	1003,2
	%			100	276,7	502,0	790,5

господарства робітників гостро не вистачає. Парадокс?

Країна	Робоча сила, % до всього населення	Зайнятість населення		
		Сільське господарство	Промисловість	Сфера послуг
США	60	3	25	72
Велика Британія	49	2	28	70
Німеччина	38	3	39	58
Франція	43	6	29	65
Швейцарія	53	6	34	60
Японія	52	7	34	59
Швеція	53	3	28	69
Китай	59	73	14	13
Туреччина	37	47	20	33
Росія	53	20	46	34
Україна	51	20	40	40

Число французьких безробітних лише в липні цього року скоротилося майже на 40 тис. осіб або на 2%. Саме через цю цифру аплодували недавно на мітингу Соціалістичної партії в Ла-Рошелі прем'єр-міністру країни Ліонелю Жоспену. Всього з січня 1998 року кількість безробітних скоротилася у Франції на 260 тисяч чоловік. Причому половина людей знайшла роботу саме в нинішньому році. Досягнення лівої коаліції, що нині керує Францією, стануть ще більш наочними, якщо врахувати, що за цей самий час були практично повністю влаштовані на роботу 450 тисяч молодих людей, які почали трудове життя.

Колись президент Міттеран заявив: "Нам треба зробити все для боротьби з безробіттям". І мало що зробив. Правий прем'єр Ален Жюппе ще нещодавно переконував французів: "Необхідно навчитися співіснувати з безробіттям". А ось нинішній уряд лівих, що знаходиться при владі з 1997 року, не став нікого вмовляти і ні до чого закликати. Він просто скоротив чисельність безробітних за півтора року майже на 10 відсотків.

Засоби, що використані лівими для створення робочих місць, хрестоматійні. По-перше, часткове зниження податків. По-друге, скорочення робочого дня в окремих галузях до 35 годин на тиждень. По-третє, спеціальна програма забезпечення зайнятості молоді. Але головні дріжджі, на яких піднімається соціальне диво Ліонеля Жоспена, – економічний бум. Він продовжується вже четвертий рік поспіль. В 1998 році темпи зростання склали 3,2%. Зростає купівельна спроможність населення, попит заводить економіку, а економіка створює робочі місця.

При цьому деякі галузі французького господарства розвиваються настільки швидко, що не можуть забезпечити себе робочими руками. 20 тисяч осіб потрібно будівельним і комунальним підприємствам тільки одного лише паризького регіону – не вистачає електриків, слюсарів, теслярів, сантехників. У Франції сьогодні кожному програмісту пропонують на вибір в середньому дві вакансії – і при цьому не можуть наситити попит на фахівців.

У сільському господарстві не вистачає сезонних робочих на збиранні фруктів – праця малопrestiжна, і місцевих мешканців вона не приваблює. Біда з водіями-дальнобійниками: ця професія потребує спеціального диплому, а отримувати його багатьом не хочеться. Ну а з робітниками-металістами – токарями, фрезерувальниками, лекальниками – справа і зовсім погана. Їх практично припинили готувати: молодь віддає перевагу сфері обслуговування, бізнесу.

Правда, далеко не всі безробітні мають шанс знайти собі справу. Частина професій взагалі відмирає назавжди. Все менший попит на простих чорноробочих. Навіть секретарка має реальний шанс знайти місце, якщо володіє хоча б однією іноземною мовою. А таких все ще небагато.